

З життя і письменства.

(Дещо з кореспонденції Лебединцева до історії галицької суспільности 60-их років).

Рік 1866-ий в історії галицької Руси важний тим, що того року з лона „твердого“ консерватизма виступило ся на верх галицьке москвофільство в здеклярованій формі: галицькі москвофіли заговорили виразно про єдність Русинів з Росіянами. Ся еволюція очевидно муїла мати свою історію і свої причини, але досі бракувало потрібних для її висвітлення документів, і москвофільські дневникарі та історики могли собі свобідно писати, що сама наука навчила їх сеї єдности — і більше ніщо та ніщо. Аби тільки відвернути увагу від себе, вони нильно висукували причини повстаня національної українсько-руської партії і находили ті причини найчастійше в польських інтригах та інтересах австрійської політики, що ніби-то вважали для себе користнійшим сепаратизм Українців-Русинів. З того становища Ф. Свистун написав цілу двотому історію и. з. „Прикарпатекая Русь подъ владѣніемъ Австріи“, очевидно, промовчавши все те, що повстанє і історію москвофільської партії показало би в инакшій сьвітлі.

Тимчасом тепер по літах помалу ми дістаємо документи в руки, що поясняють нам иньшими причинами повстанє москвофільської партії в Галичині. Спеціально до історії років 1865—1867 в Галичині принесла нам „Кіевская Старина“ в книжках за марець, цьвітень і май сего року неоцінений материял, що поясняє нам і еміграцію Галичан у Холмщину і обставини, серед яких

московіли виступили прилюдно і в газеті і в соймі з програмою єдності з Росією. Сей матеріял находимо в листах Теофана Гавриловича Лебединцева до брата, писаних у роках 1865—1867, а видрукованих тепер у Київській Старині. Т. Лебединців був від початку 1865 р. „исправляющимъ должность начальника вново открываемой Холмской учебной дирекціи“. Щоб вирвати уніяцькі церкви і школи в Холмщині з рук Поляків, треба було до того уніятів-священиків і учителів, прихильних Росії, а таких в Царстві Польськiм трудно було найти. З того вийшла потреба спроваджувати собі учителів з Росії і Галичини, а священиків-уніятів, неохочих до Поляків і прихильних до православія, в Галичини. Сею справою заняв ся дуже пильно Т. Лебединців. А остаточним результатом сієї політики уряду було, що вже 1876 р. вся холмська єпархія рада-нерада перейшла на православіє, а по холмських уніятах-Русинах, котрих і російські газети називали Русинами а їх мову — русинською, і слух загинув. До сеї історії подає дуже цікаві матеріяли згадана кореспонденція Лебединцева, але ми займемось тільки тим матеріялом в ній, що безпосередно дотикає ся Галичини.

„Ви знаєте, — пише Лебединець в листі з 14 (26) липня 1866 р., — що ще 1864 р. Черкаський (князь, головний директор комісії внутрішніх і духовних справ в бувшiм Царстві Польськiм) хотів добути зі Львова і єпископа і священиків. Але справа осталась неполагодженою з причини, що народна партія (Дідицький, Головацький, Петрушевич і п.) поручали одних людей, а Литвинович других. Черкаський хотів кандидатів народної партії, між иньшими Гинилевича на єпископство, а Литвинович не пустив їх. Показало ся, що Литвинович добре зробив, бо Гинилевич чоловік неенергічний і замішаний в різні скандальні історії. Кандидат Литвиновича, Юзичинський далеко лучший від Гинилевича і характерійший, як се признає тепер і сама народна партія. Литвинович, порадившись з сею партією, сам удав ся до Черкаського і тепер (1866 р.) ведуть ся живі переговори. Просять і моїх заходів, і я завтра пишу до Куліша, що стає директором відділу віроісновідань“.

З того уступу довідуємо ся про заходи спровадити Галичан до Холмщини ще 1864 року. Се спровадженє повело ся аж Т. Лебединцеву, коли він сам поїхав до Львова, навязав зносини з ріжними людьми, і заопікував ся емігрантами до Холмщини та москово-

філами в Галичині. У Львові був він при кінці 1865 року і потім описав свою подорож у листі до брата. Сей цікавий лист варто подати в цілості.

Він має дату 13 (25) грудня 1865 р. і в ній читаємо ось що: „2-го грудня (1865 р.) я вернув ся нарешті зі Львова. — Так я був в центрі унії і хохломанії. Багато там відмінного, цікавого, але всего не розповісти.. Щоби не перебивати собі, буду писати по порядку. Я віз з собою деякі книжки і тому мене дуже лякала „таможня“, або комора, як її тут називають. І того ще лякав ся, як я з Німцями порозумію ся, не вміючи по німецьки. Але склало ся несподівано добре; начальник російської комори Шевелев написав записку до начальника австрійської комори, щоби зі мною обійшли ся, як лиш можна, ласкаво. Той говорить гарно по польськи і, прочитавши записку, пропустив мене без ніякої ревізії. Галичина зробила на мене спершу троха сумне вражінє, може бути ддятого, що я їхав у лиху погоду, а може й тому, що сумно було мені дивити ся на сей рідний нам закуток, нокалічений під подвійною властїю Поляків і Німців. По дорозі, з незвичайною цікавостію, я ставав, стрітивши селян, і починав з ними розмову. Все так само, як і в нас: хати, клуні, хліви, одежа, мова, хід, погляд, лице, манера в розмові і ненависть до Ляхів. Лише стовпи всюди австрійські і написи німецько-польські. Се найбільше лютило мене. Церкви такі самі, як і в Холмщині і які були в нас ще не дуже давно, нанр. в Сигидинцях, в Журавці. Видко, що архітектура була колись всюди однакова на цілім просторі малоруської землі. В містечку Раві вступив я до сьвященика Паславського і перший раз почув чатуральний малоруський говор, уживаний не ддя забаганки, — від самого сьвященика, его жінки і доньки-панни. 50 верст від Львова починають показувати ся в стороні від гостинця відноги Карпат, дуже подібні до Київських гір, а 15 верст від Львова приходять ся переїздити ті гори, за котрими сховав ся Львів. Львів лежить поміж високими горами, в кітлинї, і тому его околиці далеко красші, як він сам, а радше сказати, в них і вся краса. Простором Львів завбільшки як Житомир, лише далеко тісніше забудований. В середині міста старі церкви Успенська і Миколаївська, а сьв. Юр, митрополича катедра, на краю, на високій горі, звідки видко цілий Львів.

Приїхавши до Львова перед вечером, я не мав куди инде піти, лише до руського театру. Виставляли моралізаторську пєсу:

Підгір'я не, котрої сюжет взятий з життя Карпатських Русинів. Песу написав сьвященик, музику уложив сьвященик, в театрі всюди було видко сьвящеників. Я прийшов ще перед виставою; грала прегарна полкова музика, зложена з Чехів. Нараз отвирають ся двері, входить якийсь ксьондз в панафійці, яку Данило Максимович С. надіває на свої іменни; весь нарід устав і віддав єму поклін; за ним другий ксьондз, старий-престарий, ледви ступав, згорбившись і опираючись на палицю. Питаю сусідів: хто се? — відповідають: Митрополит Литвинович і перемиський єпископ Полянський. Підняла ся занавіса і на сцені показала ся богато убрана і дуже гарна „дівниця“. Що сказали би в нас на таке? А тут нічого: все звичайна річ і нікого не дивує, що владики в театрі. На сцені грають по малоруськи, вся публіка говорить по малоруськи, кавалери з дамами перешентують ся і компліменти підпускають також по малоруськи, і ніхто не дорікає їм сепаратизмом, забіганками, чудацтвом і т. п. Тут справді чуєш, що малоруський говір не забіганка або чудацтво, але одинока натуральна мова, бо говорити по німецьки або по польськи було би справді дивно. Сидячи в театрі один, не маючи нікого знайомого, я довго думав над сим виїмковим становищем тут малоруської мови, що зберегла повне право горожаньства в однім лише невеличкім закутку широкої малоруської землі, і дивно стало мені, що по всіх других закутках єї, а навіть в більше корінній Малоруській землі, сю мову вважають простою і грубою і сьмішною і навіть злочинною... Аж так перевернули ся понятя у людей. Тим дивнійше, що ті понятя з року на рік входять між освічених людей. Про себе самого скажу, що коли я розмовляв по малоруськи з Кулішем і Білозерським, то мені було якось ніяково, не натурально, а у Львові не відчував нічого такого від початку до кінця; тепер же знову мені ніяково заговорити з ким-небудь по малоруськи. Дивні річі!

На другий день був я у митрополита Литвиновича. Мешкане єго невелике, але гарне; єго повіз, кажуть, перший в Галичині, прислуга говорить по малоруськи. Він чоловік дуже розумний, моторний і оборотний. На мене дивив ся з великим недовірем, хоч приймав мене дуже делікатно і з поважанем. Коли я другий раз був у нього, поводив ся вже зі мною зовсім инакше — з такою щирістю, з таким чутем, що я доси не можу забути єго прощаня зі мною; взявши мене обома руками за голову і благословлячи,

примовляв: „Нехай вас Бог благословить, куди ви повернетесь, на всяке добре діло! Нехай вам Господь нагородить, що й нас бідних не забуваєте (перед прощанем була мова про купно у них книжок, що дало значну поміч їх Ставропігії, і про передплату Неділі, котра без того була би перестала виходити), тай для моїх єдиноплемеників твудитесь і вириваєте їх із зубів оттих проклятих Ляхів“. Соїм викликав у нього рішучу переміну; доси єму дорікали прихильністю до польонізму і католицизму, тепер він показав себе зовсім иньшим; Русини одушевлені — і я вірю, що одушевлені не дармо. З уваги на небезпечність, Литвипович станув на переді Русинів і почав розпучливу боротьбу з Поляками, котрих і передо мною ляяв, на чім світ стоїть.

Потім був я у протоєрея Петрушевича, дуже вченого чоловіка, що багато літ працює над зложенем порівнаного словаря всіх славянських говорів, — у Головацького — дуже добрий дідусь, — і в Дідицького, редактора Слова, — дуже жвавий і енергічний чоловік. Петрушевич мешкає в двох маленьких комнатках, буквально цілком заложених книжками; Головацький — дуже просто і майже убого, а Дідицький — як бурлака, в одній комнаті, разом з редакцією. Убогість і простота — се прикмети галицьких Русинів. Інспектор всіх шкіл Галичини Яновський*) мешкає трохи не на поді, в трьох комнатах, і вхід через кухню. Чи так мешкає собі київський або який иньший „попечитель“ або наш головний директор, — а се-ж однакові становища!

Був я кілька разів в касині, себ то в русиньскім клубі, в так званім „рускім Народнім Домі“. З такою напиєю в красній частині міста пишаєть ся 4-поверховий широкий дім, вибудований щорічними від 1848 р. складками усіх без виїмка Русинів по одному лише крейцарови! Тут руська гімназія, учительська семінарія (?), театр, касино і бібліотека. З рана до вечера бувають тут всілякі Русини, читають журнали і газети, грають і білярд і карти, розмовляють про всякі справи і рішають ріжні питання.

Був я пять разів і в соїмі. Величезна саля з двома рядами вікон, з галеріями з трох боків. Лавки для послів прегарні — з ясеневого дерева, з мягкими, обиваними плюшем подушками, на котрих сидить дваїцять простих селян у свитках і кожухах. По-

*) Яновський був лише інспектором гімназії.

руч Ковбасюка сидить граф Адам Потоцький. Для маршалка є дуже богата естрада, він сидить на величавім золоченім кріслі і поважним стуком булави накликає до порядку. То Сапіга, що утік з Росії 1831 р., розумний і поважний чоловік, але з великим гонором. Одягнений в кунтуш.

Ляхва поводить ся на соймі, як у коршмі, занадто свобідно. Положенє селян досить нїякове, хоч вони також поводять ся дуже свобідно. Високомовні бесїди їм незрозумілі, пустї суперечки наводять на них пудьгу, і я сам бачив, як один хахол серед якоїсь цьвітистої промови одного Ляха позїхнув на всю хавку. Раз спитали одного в чесній компанії, що се таке параграф? „Е, то погана штука; оттак два крющечки, з одного кінця крющечок, і з другого кінця крющечок, то хоч на тому, хоч на другому, а все таки зачениш ся“. Що ті посли будуть робити у Відни, в райсхратї, де всяка дискусія веде ся по німецьки? —

В 48-ім чи в якімсь иньшій році один селянин-Русин дістав ся у райсхрат і позївав, розуміє ся, скілько душа бажала, хоч не спав, що дуже дивувало Німців. Нараз якийсь міністер, поясняючи волю цісаря, промовив, починаючи все одним словом: *er liess, er liess...* Селянин підняв голову і обернувши ся до сьвященника, що сидїв коло него, спитав: чи то може він за наш лїс говорить? — Але ось які відносини Німців до Русинів: бувшого губернатора Львова Стадіона селяни одного повіту вибрали послом до сойму 1848 року. Треба було подякувати їм пнсьмом. Стадіонові сказали, що треба і написати і підписати ся по русиньски, а він ні бе ні ме! Найшли якогось майстра і той написав, самого Стадіона навчили підписати ся; але коли вже прийшло ся єму підписувати ся, він зажадав, щоби єму прочитали пнсьмо. Єму прочитали, але він не зрозумів нічого; тоді переклали єму на німецьке. Але чи справдї тут так написано, спитав він, і довго вагав ся, чи підписати, та казав: тепер я не дивую ся, чому селянин не хоче підписувати нїякого пнсьма, хоч на словах зовсім годить ся. — Розповіджте се Казнакову*), а можна і Безакови**). Так буває особливо в Київській губернії, де так багато намучили ся народа з причини підписів при виготовленю викупних актїв.

*) Казнаков — цивільний губернатор.

***) Безак був київським генерал-губернатором.

На митрополічій богослуженю я не був, тому що митрополит править торжественну службу тільки у великі празники, а в звичайні неділі і свята має шептано (службу Божу) або шипучку, і править її як простий священник. В галицькій богослуженю се мабуть одинокий останок латиньства, у всім иньшій вони згідні з нами. Покійний митрополит Яхимович написав був проєкт очищення обряду і скликав собор для наради і потвердження: аж нараз, перед самим собором, нагло помер, як каже его секретар, від отруї, яку ему дав слуга, підкуплений Поляками. Сей проєкт переховує ся у того-ж секретаря. Яхимович доходив до того, що хотів надіти на священників наші рясні і дозволити носити вуса і бороди. Потаїки і тепер декотрі священники носять рясні, так бодай казали мені, що у них є рясні. Всі отверто кажуть, що шизми вони не боять ся, так само і москвичи, а з унії і пани просто насмівають ся. Ненависть до Поляків така, що й вірити годі. В театральних несах залюбки цікають ся Поляків і того, що вони знищили Русь. Такі місця викликають шалений фурор. В одній несі виступає священник, добродій сиріт, котрий на кінець заручений парі сьпіває науку, що кінчить ся словами „своєї матери Руси та й не забувайте“. Ви не можете уявити собі, до чого доходить несамовитість публіки при тих остатніх словах. Богато людей просто плакало. Не дармо львівський руський театр називає ся на всіх афішах „народним“.

Книгу „Народовѣщаніє“, що ви дали мені, я лишив для передруку*), коли Черкаський додержить обіцянки і замовить для Холмських церков 400 примірників. Петрусевич говорив, що в Галичині ся книга у великім поважаню. Учителів для гімназії і народніх шкіл найшло ся досить. Наука стоїть там високо; руське духовенство далеко більше осьвічене від католицького, се признають і самі Поляки. Але зверхня побожність і дисципліна упадає. В касині під день Введенія священники спокійненько грали в карти“.

Т. Г. Лебедниць в обіцює ще поговорити про Галичину в иньшій листі, але того листа між видрукованими ми не находимо; в сій же, що ми подали в нерекладі, находимо ще записку: „Православного братства нема і не було у Львові від 1717 р.,

*) Ставропігія видала справді сю книгу 1866 року.

як казали мені Петрусевич і Шараневич великі історики і місцеві люди. Всі мої допити в тій справі вийшли даремними. Є православна церков, сьвященик і дуже мале число парфїян. Церков поміщена в домі. Хотіли будувати і просили місця, але місця не дали, і церкви не вибудували“.

З иньшого листу, котрого переклад подаємо дальше, довідуємо ся, що підчас побуту Лебединцева у Львові до него зголосило ся багато молодіжи з просьбами за посади, стипендії і т. п. Вернувши з Галичини Лебединців очевидно мусів, кому треба, здати справу зі своєї подорожи, і ми про се та про наслідки его подорожи довідуємо ся з дальших листів.

І так місяць по своїм повороті зі Львова, в січні 1866 р. був Т. Г. Лебединців у Варшаві, куди его покликали з нагоди приїзду „статсь-секретаря по дѣламъ Царства Польскаго“, Миколи Алекс. Мілютіна. Був між иньшим на балю у намістника (Царства польского), де той „багато розпитував мене про Галичан, і багато доброго зміг я зробити для них при его помочи. Мілютін, на мою раду, згодив ся давати через мене Галичанам російські книжки на кошт правительства, — лишити їм стипендії в університетах, допускати до Холмської гімназії і до учительської семінарії і навіть до цивільної служби. Завязати таку звязь доконче потрібно... Шкода, що Черкаський з підозрінем дивить ся на Галичан і всі славянські народи називає мошенниками та жебраками“. Так писав Лебединців до брата в листі з 8 лютого 1866 р. За разом довідуємо ся з сего листу, що вже тоді приїхав у Холм на посаду катехита гімназії галицький сьвященик др. Криницький. А далі читаємо: „Галичани дуже мене просили, вислати їм в коміс ікони з Київа. Може би сим заняла ся Лавра? Поговоріть з намістником (Лаври), тай митрополиту напишіть, коли треба. Я сам хочу писати об тім митрополиту. У Львові ікони, страшні своїм латинством, і богомази. Директор Ставропії говорив мені, що київські ікони там дуже пожадані і придались би; він зі слезами просив вислати їх. Може Лавра що їй подарувала би. — Віленський „попечитель“ Корнилов заомвляє також учителів філюлогії в Галичини. Чи не схотів би також і князь Ширинський? Там їх без ліку!“

В листі Лебединцева з 22 марця 1866 р. читаємо, що про его заходи навязання зносин з Галичиною дізнав ся вже і цар. „Сими днями дістав я письмо від Мілютіна. Він пише, що ви-

писки з моїх листів про мою подорож до Галичини, які дав йому Вітте (головний директор комісії народньої освіти в Царстві Польськім), з огляду на важні відомости, які в них містять ся, уважав потрібним післати цареви на увагу, і що Їго Величество був ласкав прочитати сї виписки та зволив власноручно написати на них: „Весьма любопытно“ (дуже цікаво); при тім каже, що йому дуже приємно донести мені се, а також потішити мене вісткою, що всі мої заходи коло навязання зносин з Галичанами і достарчування їм книжок цілком поведуть ся. Що до того наказує мені дуже великий секрет і просить писати йому не поштою, а okazіями... Галичина засипує мене листами. Все просять ся в учителі. Тепер ось дістав письмо від поважаного Головацького з присилкою книжок для роздання по школах...“

З Галичини дозволено Лебединцеву брати крім сьвящеників також 2, 3 учителів до гімназії, а до народніх шкіл не більше, як 10—15, і літом 1866 р. він сим заняв ся. Притім дбав і про справу образів та книжок. „У Львів я напишу — каже він 7 червня в листі до брата — щоби вдали ся до Лаври за іконами і книжками. Знаю, що будуть раді. — Нарешті Ламанський прислав мені книжки. Обіцює ще прислати. Просить і в Буковину вислати. З неділі виправляю книжки з Жидом“. З Галичини того року прислано Лебединцеву галицькі проповіді для уніятів, але тільки один сьвященик узяв їх, иньші не хотіли.

Дня 21 липня 1866 р. приїхав у Холм один учитель, Галичанин. В Австрії по битві під Садовою було тоді велике пригнобленє, і тому 22 липня 1866 писав Лебединців: „В Австрії страшенна паніка. Тільки від Росії сподівають ся ратунку і Німці і навіть Поляки. Сердять ся навіть, що Росія не йде на поміч. Галичане у сні бачать себе вже під Росією. Таке в народі настає пересвідченє“.

Справа спровадження Галичан у Холмщину поступала жваво наперед, завдяки енергії Лебединцева. Він писав д. 14 (26) липня 1866: „Підчас мого побуту у Львові, як я вже давно писав вам, до мене зголосило ся більше як 200 молодих Галичан. Просили ся на різні місця, між иньшим в університети і російські академії. Царські стипендії вже дають сиромогу вчити ся тим, що шукають сьвітської освіти, але ті, що бажають духовної освіти в Росії, поки що не мають до того спромоги. Прошу розповісти се митрополиту (Арсенію), чи не постарав ся б він про се у сьв.

Синода, хоч п'ять або десять стипендій в київській академії для Галичан. Ся справа, сама по собі мала, може мати дуже важні наслідки, і мені здаєть ся, що іменно на сьв. Синоді лежить сьвятий обовязок зайняти ся сею справою. Власними ушима і очима пересьвідчив ся я, як не далекі галицькі уїятн від православія. В нашій оіці хомьські уїятн, правдиві вороги православія і поборники латинстві, але вони дивлять ся на Галичан; отже нам треба мати вплив і на Галичину, щоби коли небудь сподівати ся результатів у Холмщині. Душею і тілом прихильні Росії молоді Галичане, діставши духовну осьвіту в колисці православія, понесли би з собою по Галичині вірні відомости про православіє і симпатії до него. Що після того буде, воля Божа, але се наш обовязок. Про Сербів, Болгар і нр., себ то про прийняте їх у київську академію, пишуть звичайно їх митрополити в Синод; але від Литвиновича сего не можна сподівати ся, хоч се ще не значить, щоби Литвинович схотів противити ся такій справі; в душі і він сам був би рад їй, тільки аби вона склала ся без єго участі і відомости. Така єго політика серед нартії правительственной, а сусіпльної німецької, польської і народньої галицької. Коли-б митрополит заняв ся сею справою, я беру ся доставити стілько кандидатів, скілько потрібно. Декотрі в мене записані. Се молоді люди, що покінчили цілу гімназію і слухають богословія у львівськїм університеті“.

Лебединців заходив ся дуже, щоби справи не зволікати. „Повідоміть мене, — писав він 18 (30) вересня 1866 — як думає митрополит уладити прийняте молодих Галичан в академію, і чи скоро може се бути? Богато їх просить ся. Чи не можна би приняти в семинарію одного, двох? Один приїздив з тим наміром, але я не зважив ся виправити його в Київ. При помочи міністерства заграничних справ дуже невигідно. Далеко лучше, коли-б сим заняв ся сам обер-прокуратор (Синода) або митрополит. Запомогн на дорогу також треба, хоч яких 75 рублів, або 100. Може сьв. Синод дасть се. Варто дати і дуже варто“.

По таких заходах ріжні кандидати з Галичини почали справді зголошувати ся від літа 1866 р. В той час було саме по нещасливій для Австрії битві під Садовою; голову підняли Мадяри і Поляки, заносило ся на зміну політичної системи, по котрій Русини не могли надїятн ся богато добра. В прасі цілої Австрії і в заграничній пішла широка полеміка з причини заяви Слова

(ч. 59), що „Русь Галицка, Угорска, Кієвска, Московска, Тобольска и пр. іодъ взглядомъ этнографическимъ, историческимъ, лексикальнымъ, литературнымъ, обрядовымъ есть одна и тая же самая Русь мимо того, що въ Галичинѣ она вѣрно предана своему возлюбленному Монарху и Его свѣтлой династіи, а тамъ за границею она тоже предана свому Монарху и своей династіи... Время уже — сказано в Слові дльше — переступити нашъ Рубиконъ и сказати откровенно въ слухъ всѣмъ: Не можемъ отдѣлитись хиньскимъ муромъ отъ братьей нашихъ, и отстояти отъ языковой, литературной, церковной и народної связи со всѣмъ русскимъ міромъ! Мы не Рутены зъ 1848 року, мы настоящі Русскіи!“

Небавом по сій заяві Б. Дідицький видав куріозну брошуру: „Въ одинъ часъ научить ся Малорусину по великорусски“ (Додаток до „Слова“ ч. 80), про котру редакція Слова була нересвідчена, що вона навчить Галичан за годину по російськи. „Послѣ прилѣжного перечитанья нашей брошурки пчт. Родимці увѣряются самы, чи справдѣ можъ „въ одинъ часъ научити ся Малорусину по великорусски“. Дідицький післав сю брошуру Лебединцеву, очевидно на доказ поступу своєї партії. І брошура справді подобала ся Лебединцеву. Він писав 10 (22) надоліста 1866 р.: „Як далеко зайшли тепер Галичане, побачите між иньшим з брошурки Дідицького, котрої 19 примірників посилаю вам. Дайте одну брошуру Юзефовичу а одну Гогоцкому. Вона їх дуже втішить“. Того самого дня Лебединців пише: „Чували ви, що Галичане посилали адрес жінці наслідника (трону) в день вінчання? Не знаю, як се приняли у нас і в Галичині — Німці та Поляки“.

Вкінці Наумович 27 грудня 1866 р. у соймі проголосив єдність Українців-Русинів з Роснянами, сказавши, що „книжний великоруський язык є властиво малоруський, сотворений Малоросами. Приймаючи книжний великоруський язык, ми лиш відбираємо собі своє власне. Подібності (сходства) нашого языка з языком всеї Руси не знищить ніхто на свѣті, ні закони, ні сойми, ні міністри“.*)

Так скоро розвивали ся „нересвідченя“ москвофілів 1866 року, а рівночасно виходили Галичани в Холмщину і на сю еміґрацію звернули увагу Поляки та правительство.

*) Прикарпатская Русь II, 288.

В літі 1866 р. старав ся сьвященик поет Аптін Могильницький, аби его прийняли в київську єпархію на православного сьвященика. Лебединців спершу дуже заняв ся долею А. Могильницького і приписував переходови его в Росію велике значінє. „Ся штука — писав він 10 (22) липня 1866 — була би дуже гарна. В Галичині багато таких, що і сегодня перейшли би на православіє. Сьвященик Дячан, що тепер приїхав до нас на місце учителя грецької мови, хотів перейти у Віленську гімназію і прийняти православіє, а він мав поважанє і ласку у Литвиновича і діставав 1375 гульденів“.*) А в листі з 18 (30) вересня 1866 р. писав Лебединців про прийатє Могильницького: „Завчасу прошу примістити сего пастиря і заняти ся его дїтьми, що бажають науки. Сій справі я приписую велике значінє, не тому, що просить Могильницький, лише тому, що до нас іде галицький уніят. Два, три, кілька таких фактів, і думка про православіє з щораз більшою силою буде ширити ся в Галичині. Мабуть я писав вам, що Йоанникій (варшавський архієпископ) просив мене добути Галичанина для православної церкви в Тарногороді. Я обіцяв ему і слова додержу без труду“. Але Могильницькому проте не пощастило; Лебединців довідав ся, що він має періодично заливати ся, пожалував „геніяльного“ чоловіка, і казав его просьбу здержати.

За те небавом зголосив ся до него профєсор львівського університету Яків Головацький. „Голуховський почав розправу з Русинами — пише Лебединців 8 (20) жовтня 1866 р. — Трьох найважійших людей позбавлено місця. Головацький пише, що і его жде те саме, і просить зробити для него що небудь... От би его в Київ, а православіє прийняв би. Адже то європейська учена знаменитість!... Шкода тільки, що сьвященик, а то дістав ся би легко в університет“. Головацького справді суспендували з катедри в січні 1867 р.; з Росії зараз дістав він 1000 руб. запомаги, в маю того року був на етнографічній виставі в Москві, на славянськїм зїзді, представив себе також цареві Александрови ІІ в Царьскім Селі і дістав небавом місце „предсѣдателя археографической коммисіи для разбора древнихъ актовъ“ у Вільні з пла-

*) Филип Дячан видав 1865 р. „Методичну граматику языка малоруского“. —

тою 3430 рублів. „В молодоруських кружках казали — пише Ф. Свистун у своїй „Прикарпатській Русі“ (том II, 202) — що на погляди Головацького мав найбільший вплив Д. Зубрицький. Але і без того, займаючись наукою, Головацький мусів дійти до тих же результатів. Денне Зубрицький номер 4 січня 1862 р. — З листів Лебединцева ми бачимо, що „на воззрівня“ Головацького мали вплив і деякі иньші заграничні люде, що менше всего мали на увазі науку. Так справа Головацького протягла ся аж до 1867 р. і „знаменитим ученим“ заняли ся вже иньші люде, а не Лебединців.

В осени 1866 р. у Холм виїхали три галицькі свьященники: о. Василь Ясинський, Решетилевич і Лисяк. В Холмі отворяли тоді жіночу гімназію дня 8 н. ст. падолиста і ті свьященники були на бенкеті по посвьяченю гімназії. Бенкет був величавий — як описує Лебединців у листі з 10 (22) жовтня 1866 р. — був сам князь Черкаський і багато представителів ріжних властей. Лебединців мав промову, в котрій між иньшим відзивав ся і до „представителів тутешного руського греко-унїятського населеня“, і бажав їм, „щоби ви небавом дійшли до зросту закордонних ваших і иньних братів (себто галицьких); нехай воскресне Русь від берегів Висли і Сяна до підніжа карпатських гір і нехай живе вона одним духом зі всею Великою, Малою і Вілою Русю“.*) На тім бенкеті наші три галицькі свьященники дали доказ, що в Галичині були величезними фарисеями. „За тостом в честь царя — пише Т. Л. — люде понали в неописаний патос і навіть Поляки з завзятем (volens-polens) сьпівали: Боже, царя храни! Зараз по вечері я виїшов, але там діяли ся ще сцени, яких і описати годі, коли розлучили ся Галичане, особливо три свьященники, що приїхали шукати місця: о. Василь Федорович Ясинський, Решетилевич і Лисяк. Один насмївав ся з реверенди, другий з унї в загалі, третій питав ся, чи гарні парафії за Бугом... І не думайте, що тут бахус говорив або легкодушність; ні, „такъ сложился этотъ великолѣпный народъ, и таковы его душевны убѣждения“ (?!). На другий день всі три свьященники були у мене на прощанє. Розмова стала небавом патетична, слези блискотїли на очах у тих мучеників, коли бесїда зїйшла на поступки Голуховского

*) Слово, 1866 ч. 90.

і підлої шляхти. „Що нам робити, що нам почати? Одпа надія на білого царя“. Старий Ясницький оповідав мені такий випадок із своєї парафії. Є в него дуже старий дід, простий селянин, що має внуків і правнуків. Хтось то его спитав: „Доки ти, старче Божий, будеш свѣтом нудити? Пора-б і на спокій!“ — Не вму, відповів дід, і хоч важко жити, але мушу жити, аж поки не прийде білий цар і не візьме нас від Ляхів до своєї родини. Тоді тільки дві хвилиночки проживу, тай скажу до Бога: нині одпущаєши раба Твого з миром... Розмова йшла дальше. Я оповідав між иньшим: „наша історія ак на долоні; весь свѣт се знає, що все то було колись один дух, одно тіло, а тимчасом лихі люде розірвали тее тіло на шматки, та порозкидали собакам, і гризуть вони, гризуть, де-де вже кістки тільки позістались, от-от догризуть“... Сьвященники заридали. „Та не догризуть, — скрикнув один — ми всі йдемо в православіє“... „Я перний, прошу“... відозвав ся о. Василь і підскочив з місця. „І я“ — поважно промовив Лисяк. — „Мене десять чоловік просили об тім у вашого благородія, — підхопив Решетилевич я вам пришло реєсєр їх. І мене візьміть. Куди хочете, пишїть; що хочте, робїть з нами, бо на вас тепер надія. Вся Галичина вас знає і Бога за вас благає. Ви нам другий Яхимович. Ви відкрили нам кордон, і вся Галичина піде до вас!“ Я перебив єму се незаслужене мною величанє і зі слїзьми в очах дав обіцянку писати про все, куди можна... Моя думка така: не треба нам спішити ся, лише все помалу-малу, як писав колись блаженний Гервазій,^{*)} та ще тихенько, як тільки можна, і без найменшого розголосу. Що говорило ся поміж мною а сими сьвященниками, то в Холмі знаємо тільки ми. Масовий рух і недобрый, і може не вдає ся би. Голуховський занадто уважний, і мені пишуть з Галичини майже буквально те саме, що писав Мелхиседек Гервазію по приході Воронича у Сьмілянщину. Але ось напр. просить ся „перний“ Ясницький — прийняти его; приймуть, тоді другого, третього і т. д. Ясницькому літ під 50, волосє тільки підтяте і розділене зовсім по нашому. Гріхом собі вважає надїти реверенду і ходить у козачку (чемерці) з шнурками. Чоловік розумний, чесний, енергичний, говорить прегарно.

*) Переяславський єпископ 1766—1768 р.

Не повторюю того, що всі галицькі священики мають галицьку освіту. Могильницького мені страшенно жалко. Недавно прислав чудове письмо по латині, де висказує свій жаль, що я повірив чуткам, дякує за співчутє і просить вернути єму документи, коли годі єго просьбу сповнити. Не знаю, що й казати більше. Чутки про єго наліг подав мені брат Криницького і говорив з великим пересвідченєм“.

Згаданий више о. В. Ясениський в грудни 1866 р. був у Львові і то, видно, в ту саму пору, коли Наумович мав свою промову в соїмі про єдність Українців-Русинів з Росіянами, і зараз потім вернув ся в ХоLM та розповів львівські події Лебединцеву. Лебединців пише з тої нагоди дня 19 (31) грудня 1866 р. ось що до брата: „Пишу з незвичайної нагоди. Тільки що приїхав зі Львова о. Ясениський, про котрого я вже вам писав, і привіз звідти дуже сумні вісти. Всякі найбезбожнійші інтриги Поляків і правительства стали звичайним обявом. Вже сама одна обставина може вразити хоч кого своєю незвичайністю — а то біднота ораторів-послів, котрим плеще в руки вся Європа. От що оповів він мені про Наумовича: „Європа в долоні плескала єго мові*), а чи знає Європа, що той смілий оратор не має навіть штанів поютнянх?! Справді так. „В день в соїмі сиджу, — сказав єму Наумович — а в ночи лати латаю; що маю робити?“ — Страшно, але се правда. Пожар спалив весь єго маєток, жінка і діти десь там на селі без даху і хліба, а він у соїмі говорить промови... Не забудьте, що він простий сільський священик і дістає платни всего 80 гульденів ав. Діти підросли, не було за що дати їх у школу ще перед пожаром, а тепер босі і голі. Христа Господа ради, змилуйте ся над славним бідаком і зрядіть у Києві складку в єго хосен, а що зберете, пришліть мені, а я відішлю до Львова при okazji. Ми за пять минут зібрали і завтра посилаємо до 200 руб. Дали би і більше, але вже все видали, що мали, бо сєго року жертвуємо вже шестий раз, і я сам дав до 200 р. На державну заломогу надія щезла від часу, як Мілютин занедужав“. —

*) Очевидно тут бесіда про „обединительну“ промову Наумовича в соїмі 27 грудни 1866 р.

Настав новий рік 1867. Слово (ч. 103) прийало его статью, в котрій так додавало духа галицьким Русинам: „Въ отношеніи же до австрійской Руси надѣмся и можемъ даже павѣрно полагати, що она вступивши рѣшительно на путь народнаго объединенія всей Руси, поидеть согласно и неустрашимо чѣмъ разь дальше и дальше. Всѣ европейскіи народы дали намъ неопровержимое доказательство, що наибольшая сила народа лежитъ въ почувствіи великой идеи народнаго единства и согласіи всѣхъ поодинокихъ членовъ одполитой народнои семьи въ дѣлахъ народныхъ. Тожь и мы, Русскіи-Галичане, идѣмъ за ихъ примѣромъ, а прійдетъ для насъ мимо всякихъ хвилевыхъ неприязныхъ ударовъ лучшая пора и возрадуется единымъ духомъ нашъ русскій мѣръ, празднующій съ завтрѣшнымъ днемъ праздникъ русского новаго года“.

Листів Лебединцева з 1867 року небогато, всего одинайцять; з них довідуємо ся передовсім про вражине, яке викликала у Львові его промова на бенкеті в Холмі, з котрої ми подали закінчене. Лебединцеви дехто і в Холмі дорікав сим закінченем, казали: „австрійське правительство ще готово нам ноту прислати“; німецькі і польські газети розбирали сю промову на різні способи, добачуючи в ній претенсії на Галичнину; але сам цар мав казати, що в промові Лебединцева не бачить нічого злого.

„Львівські Поляки завзялись на мене — пише Лебединців дня 7 січня 1867 р. — Голоховский видав секретний приказ, не пускати до мене ніяких листів, а мої ловити і розпечатувати. У Головацького недавно зробили поліцейську ревізію, причім забрали всю его заграничну кореспонденцію. В моїх листах нічого врешті не найдуть, крім глухих вісток про книжки, стинендієтів, та ще таких слів про Поляків: „Суди їм, Боже, да отпадут от мислей своїх; по множеству нечестія їх, низрини, яко вреогорчиша Тя, Господи!“ Від Головацького позавчера дістав я лист. Пише, що хоч в его кореспонденції не найдено нічого, що-б кого компромітувало, але взагалі розлючене против него таке велике, що небавом очікує він певнаго увільнення зі служби, і тому радо прийняв би катедру славянських мов у київській університеті, або в академії. Учитель Хомин, що їздив у Львів, оповідав, що Головацького по ревізії розпитували „по пунктам“ і що на питанє, чому помагав при переході сьвященників і учителів в Холм,

Головацький відповів, що про се була мова між Александром II і Францом Йосифом у Штутгарті, і що остатній згодився на се — При закриттю сойму Поляки по уличному сварили ся з Русинами; Потоцький і Санґушко просто говорили: ск — і сини і ще гірше — в руськім дусі... Хомина водили в поліцію і питали ся, чи не за учителями він приїхав. Учителя Бачинського, що їздив з собакою, приватно питали ся Поляки, чи не той то козацький пес, що ловив повстанців. „Слово“ хотіли заборонити з причини моєї промови. Учителям і сьвященникам не дають пашпортів. Тих, що їх кликав Ефим Михайлович (Крижаловський, начальник сідлецької учебної дирекції), а також Понеля, зараз увільнили і вже третій місяць держать без плати і пашпортів не дають. Беруть ся на хитроці і жадають грошей за вихованє, у кого 1000, у кого півтора тисячі і більше гульденів. Комісія*) заявила, що заплатити всі гульдени. Нарід заниває у своїм теринію, і коли інтелігенція (руська) висилає депутацию у Відень, то він (нарід) на власну руку ризикує вислати пленіпотентів до білого царя, щоби покарав Поляків. Мені оповідали багато фактів, як н. пр. що вояк-Русин прилюдно донтав ногами австрійський ордер і говорив, що не хочу служити цїсареві, що є у него свій цар білий і т. п. — Перейду до холмських справ. Войціцький**) був і є дводушний, нийші такош. Одна надія на Галичан. Хоми привіз мені від протоєрея Маліновського пункти, писані ним з Литвиновичем у справі, як уладити Холмські діла. Видко, що Литвинович хоче всунути сюди свій ніс і щось, кажуть, писав у Петербург.

Спасибі за стараня в справі складки. Честь і слава Галагану. Мілютін мабуть поздоровів. Таке висновую з ранішого псьма Вітте про стипендиста з Галичан, котрого Мілютін каже мені віднайти і закликати“.

З дальших листів Лебединцева інтересні ще сі виписки.

Лист з лютого 1867 р.: „Головацький уже переїзджає у Петербург***), на що дали єму 1000 руб. Єго хочуть дати в Го-

*) Мабуть комісія народної осьвіти, котрої начальником був Вітте.

**) Він заступав місце віддаленого зі служби унійського єпископа Калінського.

***) Головацького в січни 1867 р. суспендовали.

ловну школу в Варшаву, але поки-що примістили в археографічній комісії. Вітте (директор комісії народної освіти в Царстві польськiм) думає, що найлучше було би єго помістити в Москві. Там і в Петербурзі велике співчуте до Галичан в суспільности і в правительственных сферах. Запомоги, про котрі і ви писали, уже дають ся і ще дадуть ся, і з державного і з суспільного капшука. Холм вибрани на місце передачі грошей, до чого послужить закладане мною братство“.

Дня 16 марця 1867 р.: „Ваші гроші на Галичан (зібрані в Кіїві) я дістав, і була нагода вислати їх; але наші Галичане розійшли ся в думках, на що ті гроші призначити. Одні радили післати на бурси: львівську, перемиську і коломиїську, другі — декотрим сьвященникам і учителям, а ще ниньші радили задержати в Холмі для тих галицьких молодиків, що будуть сюди приїздити до гімназії і учительської семинарії, як конче потрібну запомогу в перших часах, поки стипендия буде визначена. Поки прийде нова оказія, прошу дати знати, на який проєкт скорше згодить ся кіївська братня. Читав я в газетах, що в Кіїві недавно зібрано 4000 руб. з причинком і післано до редакції Моск. Вѣдомостей. Шкода, що післали туди. Але і так сюди пришлють. Така вже умова між нами і Москвою. Тільки за пересилку дармо заплатили. В Люблині також збирають складку“.

Дня 2 цвітня 1867 р.: „Не дивуйте ся, що Галичане таке радили, що зробити з грiшми, пожертвованими Кіївом, і що я не тільки послухав їх, а ще й вас поснитав, на що призначити гроші. З того часу, як я писав про Наумовича, єго і декого ниньшого положене потроха заратовано. Дідицький дістав 3 або 6 тисяч, правда на видавництво; Головацький — тисячу, хоч і на переїзд; а Наумович, крім наших 186 руб., ще 150 руб. з Петербурга, хоч іше не присланих, але небавом їх сподїємось. Є, правда, багато ниньших бідних між послами і не-послами, сьвященників, учителів, урядників; але і бурси, як говорили, в розлучливім положеню... До мене самого у Львові приходили голодні бурсаки і просили просто на хліб. От чому я завагав ся і вас снитав ся про раду. Врешті я зробив се під першим вражїнем, а потім подумав, що воля давців сьвята, і тому пять днів по висланю письма до вас передав гроші сьвященником Сінкевичем на руки д. Дідицького, написавши, що се воля давців. Дідицького я просив, щоб гроші розділили, порадившись між собою, і мене повідомили при ока-

зні. — Але з чотирма тисячами презабавна історія. Ото Москва! А бідні Галичане так урадували ся, бо за Кандіатами (Критянами) ніхто на них не зважає, як і в Москві жалують ся.

Видаване пашнортів на Холм Голуховський взяв у свої руки. Наші Поляки піднимають носи і кажуть, що мають 40.000 війська. Має бути рухавка „для відсвіжєня почувань“, як говорив Бісмарк“.

Дня 4 мая 1867 р.: „Пишу тепер коротко, щоб тільки дати вістку про себе та післати письмо Дідицького, як документ, що дістав гроші і розділив їх“.

Дня 23 червня 1867 р.: „Я не відступаю ані на крок, а то й далше йду, беручи собі приклад з мого великого суєда Голуховського: Замикаю польські школи, де є хоч одна уніятська душа, переменяю їх на російські; де годі замкнути, посилаю російських учителів в польські школи, заводжу в них російську мову — всюди, як обовязковий предмет, а декуди і як викладову мову.

— — Приїду у Київ з двома Галичанами — Попелем і Лавровським.*) — —

Посилаю вам холмський календар, Холмску епархію**) і портрети галицьких послів соймових. Друга книжка написана мабуть по моїй розмові з Петрушевичем. Се літопись, неповна, але сумлінна і дуже цікава.

В дальших листах Лебединцева з р. 1867 вже не находимо нічого, що нас, Галичан, близше доторкалось би. Лебединцева спіткало тоді родинне нещастє, єму жінка захорувала і по тяжкій недузї померла, — і се єго дуже прибило.

Листів Т. Лебединцева з пізнійших літ не маємо, але вже і з тих, які видруковані, бачимо виразно, під якими впливами і в яких обставинах повстала москвофільська партія в Галичині. Як бачимо, окрім національної ворожнечі до Поляків і зневіри в сили свого народу відіграла тут ролю і російська політика. Тут помагали ріжні сфери, почавши від царя аж до російських урядників, — почавши від державного скарбу аж до приватних людей, що складали складки на „бідних“ Галичан. А ті „бідні“ Галичане і тепер ще повторяють, що вони історична партія, оперта на науці...

Осип Маковей.

*) Попель був тоді уніятським катехитом у холмській гімназії, а Лавровський відєректором холмської уніятської семинарії.

**) Книжка А. Петрушевича; „Холмская епархія и святители ея“.